

- Stojković, Branimir. 1993. *Evropski kulturni identitet*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka; Niš: Prosveta.
- The Government of the Republic of Serbia. 2014. *European Orientation of the Serbian Citizens. Public Opinion Poll*. Доступно на: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/opinion_poll_14.pdf [14 нов 2014]
- Vuković, Drenka. 2005. Migrations of the Labour Force from Serbia. *South East Europe Review for Labour and Social Affairs* 4: 139–150.
- Жикић, Бојан. 2011. Колико је „српски“ Српски филм? Концептуализација културно нормалног и ненормалног у савременој Србији. *Етноантрополошки проблеми* 6 (2): 381–412.
- Жикић, Бојан. 2013. *Слике у излогу. Културне представе о Европској унији као средство описивања паралелне стварности стању у Србији 1991–2011*. Београд: Српски генеалошки центар и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета.

Марија Брујих

Ораховачка хроника

Povodom knjige Gordane Gorunović, *Autobiografija u kontekstu. Ogled iz etnografske antropologije*. Beograd, Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta

Knjiga prof. dr Gordane Gorunović *Autobiografija u kontekstu*, iako to iz naslova nije očigledno, jeste iscrpna monografska studija o gotovo potpuno napuštenim selima severoistočnog dela Boke Kotorske, rasutim po brdima između Dobrote i Perasta i objedinjenih zajedničkim toponimom Orahovac, odnosno Gornji i Donji Orahovac. Ova studija predstavlja istovremeno i raritetan etnografski dokument o selima o kojima je do sada veoma retko pisano i o kojima postoje samo dve konkretnije reference: kratak antropogeografsko-etnografski izveštaj popa Save Nakićenovića u njegovoj monografiji *Boka: antropogeografska istraživanja* (1913) i istorijska monografija Stjepana Antoljaka *Orahovac (Boka Kotorska)* (1979).

Knjiga je rezultat objedinjavanja istorijskih i etnografskih izvora s jedne strane i jednog autobiografskog, tj. memoarskog izvora s druge strane, koje autorka interpretira, odnosno predstavljeni u dve glavne celine jednostavnih naslova: *Kontekst* i *Tekst*. Prvi i veći deo knjige predstavlja istorijsku i etnografsko-antropološku kontekstualizaciju memoarskog teksta oko koga je zapravo čitava studija i orijentisana.

G. Gorunović se u svom delu uglavnom vodi metodološkim principima „klasičnog“ etnografskog pristupa, koji između ostalog podrazumeva postojanje prostorno i vremenski ograničenog etnografskog entiteta u koji etnograf „ulazi“ i koji kao takav opisuje i čiju kulturu interpretira. Takav pristup ona dodatno utemeljuje afirmi-

sanjem „pogleda iznutra“ svojih sagovornika (emskim pristupom) kao primarnim eksplanatornim, odnosno interpretativnim sredstvom. Terenska građa na kojoj se temelji ova monografija obuhvata obilje etnografskog materijala prikupljenog u okviru timskog terenskog istraživanje sela Gornjeg i Donjeg Orahovca, sprovedenog 2003. godine na osnovu posmatranja, fotografisanja i razgovora. Međutim, poglavlje *Etnografija Gornjeg Orahovca* u kome je predstavljena etnografska građa, samo je jedan (među)stapanj u interpretativnom sledu kojim je knjiga pisana. Ova vrsta građe „smeštena“ je između istorijskih i arhivskih izvora od poznog srednjeg veka naovamo, predanja o poreklu stanovništva i postanku crnogorskih porodica, bratstava, knežina i plemena (uključujući tu i klasične teme i rasprave između domaćih etnologa i istoričara) s jedne strane i teksta memoara s druge. Tako autorka postepeno uvodi čitaoca u proučavanu sredinu od bezličnih naracija istorijskih i arhivskih dokumenata i tradicijskih predanja (i njihovih različitih tumačenja), preko „sirovih“ opisa staništa, kulturnih artefakata i običaja (ali prožetih mišljenjima i iskustvima informanata), do ličnog (auto)narativa jedne Orahovčanke. Knjiga je opremljena i brojnim fotografijama iz privatnih arhiva informanata i malim rečnikom nepoznatih reči.

Uzimajući u obzir kontekst i svrhu njihovog nastanka, autorka sve istorijske izvore čita pažljivo, razmatrajući posebno i pitanja heurističke vrednosti, pouzdanosti i autentičnosti narodne usmene tradicije kao relevantnog istorijskog izvora (str. 88–9). Prvo poglavlje knjige pod naslovom *Mesto u geografskoj perspektivi i istorijskoj retrospektivi* posvećeno je upravo opisivanju geografskog i istorijskog konteksta i tumačenju njegovog značaja za razvoj orahovačkih sela. Iz au-

torkinih zaključaka vidimo da je uticaj tog konteksta, posebno geopolitičkog položaja „stišnjenosti“ između Boke Kotorske pod mletačkom i potom austrijskom vlašću i Katunske nahije, odnosno stare Crne Gore pod turskom vlašću, u proteklim vekovima presudno uticao na izgradnju specifičnog orahovačkog „mentaliteta“, u kome se, pored ostalog, i danas odražava asimetrično i androcentrično shvatanje rodni uloga.

Istorijsku rekonstrukciju proučavane oblasti G. Gorunović započinje pisanjem o *knežini* kao tipu srednjovekovne samoupravne društvene organizacije, za koju se pretpostavlja da je mogla biti zastupljena i u predelu orahovačkih sela. Ova pretpostavka dolazi pre svega od etnologa Sretena Vukosavljevića, prema kome su knežinske samouprave skoro po pravilu bolje funkcionisale u oblastima sa starosedelačkim ili homogenim hrišćanskim stanovništvom, koje su pritom bile udaljene od administrativnih središta, dok je u slučaju useljavanja muslimanskog stanovništva ili islamizacije, knežinska samouprava najčešće i praktično nestajala (str. 100). U podpoglavlju *Orahovačka knežina* autorka ipak najviše mesta ostavlja razmatranju vlaško-katunskih teorija domaćih etnologa i istoriografa i njihovim raspravama tokom XX veka, a zajedno sa njima i problematizaciji opštih procesa formiranja okolnih starocrnogorskih bratstava, knežina i plemena. Ipak, konkretnih podataka o periodu naseljavanja Orahovca, o smenama stanovništva ili pak njegovom kontinuitetu pod turskom vlašću, kao i o njegovoj unutrašnjoj organizaciji nema i o ovom periodu orahovačke istorije ostaju samo teorijske špekulacije i/ili narodna predanja, čiji sadržaji sežu najranije do XVI veka. Iako istoričari generalno odbacuju narodnu usmenu tradiciju kao isto-

rijski izvor, s obzirom da ona često može da bude netačna, G. Gorunović smatra, slažući se sa Gligorom Stanojevićem, da je narodna tradicija posebna vrsta istorijskog izvora koju istoričar ili etnolog treba *da objasne*, a ne da je u celosti odbace ili pak nekritički prihvate bez provere. Zbog toga, pored pregleda glavnih teza dve dominantne suprotstavljene teorije o postanku i poreklu dinarskih plemena u istoriografiji, etnologiji i antropogeografiji – vlaško-katunske teorije i teorije o kontinuitetu slovenske plemenske organizacije (str. 88–9), autorka pruža i pregled postojećih verzija narodnih predanja o poreklu bratstva savremenog srpsko-crnogorskog stanovništva Orahovca.

Poglavlje *Orahovačka knežina kao krajina između Risna i Perasta, Turaka, Mlečana i Crnogoraca* govori o periodu kasnog XVII veka, kao i o XVIII veku orahovačke istorije, o kome već postoje nešto brojniji podaci iz arhivske građe. Prema podacima koje autorka iznosi, ovaj period su obeležile borbe oko administrativnih prevlasti nad ovom oblašću od strane Perasta i Risna, pri čemu se kao najverovatnije ispostavlja da je do kraja XVII veka Orahovac faktički bio u nadležnosti uprave risanskog područja (str. 110). To je bila posledica odbijanja Orahovčana da u periodu Morejskog rata plaćaju harač i njihovog zahteva da se stave pod mletačku vlast i zaštitu. Autorka čak iznosi i mogućnost postojanja kratkog perioda orahovačke samouprave iz vremena mletačke uprave, mada o tom kratkom periodu postoji samo neodređeno sećanje (str. 97). Sve te pretpostavke i činjenice dovode do zaključka da su Orahovčani bili veoma „neposlušan“ i „samosvojan svet“, čemu dodatno u prilog govori i podatak da su u interregnumu između prestanka mletačke uprave i početka prve austrijske okupacije Boke Kotorske i Dalmacije, prestali da

biti pokorni peraškoj opštini i odvojili se od nje (str. 113). Na kraju ovog poglavlja autorka uočava i zanimljivu antropološku analogiju između narativa o incidentu krađe koza u koji su neposredno bili upleteni Orahovčani, Krivošijani, risanski kapetan, persaška opština i austrijska uprava i Gercovog narativa o krađi ovaca u marokanskim planinama za vreme francuske pacifikacije berberskih plemena uoči zavođenja protektorata 1912. godine. Dati narativi predstavljaju, prema njenim rečima, ilustraciju dosta opštije teme o suparništvu između susednih seoskih zajednica/knežina, opština i plemena, kao i o otporu prema staroj vlasti u Boki koja se još nije bila konsolidovala (str. 115).

Devetnaesti i dvadeseti vek u orahovačkoj istoriji u knjizi su prikazani kratkim izveštajima o političko-ekonomskim prilikama koje su vladale u Boki Kotorskoj. Novi osvajači početkom XIX veka u Dalmaciji i Boki Kotorskoj zatiču vrlo konzervativno srednjovekovno uređenje, a čitav XIX vek u ovoj oblasti je obeležen smenama francuske i austrijske prevlasti. Period kratkotrajne francuske vladavine bio je, kako autorka iznosi, naročito ozloglašen zbog uvođenja nove administrativne organizacije koja je radikalno ukinula stare autonomije i nametnula fiskalne politike i vojne obaveze. Posebnu pažnju autorka je posvetila i procesu migracija orahovačkog stanovništva, koji je započeo u drugoj polovini XIX veka i intenzivirao se na prelazu iz XIX u XX vek i koji je uglavnom bio usmeren ka Južnoj Americi (posebno Argentini). Ipak, rekonstrukciju života i opis kulture dvadesetovekovnog Orahovca autorka uglavnom temelji na sopstvenim etnografskim podacima, ali i na postojećim izvorima iz etnološke literature koji govore o ovim selima ili o sličnim primerima iz okruženja, dajući sopstvenim podacima komparativnu

perspektivu. Etnografski opis obuhvata gotovo sve domene predratnog i posleratnog orahovačkog života potkrepljene i komparativnim primerima, koji su tematski odeljeni i predstavljeni u poglavljima: *Bratstva i sela, Privreda, Porodica, Kuća za stanovanje i pomoćne zgrade, Period posle rata (Ženski narativ, Narativi o iseljavanju i Savremeno stanje)*.

Na kraju knjige dolazimo do izvornog memoarskog teksta Orahovčanke Milene Perović iz 1999. godine, koja je bila i jedna od ključnih informantkinja G. Gorunović. Iako su njeni memoari u celosti objavljeni u knjizi i iako predstavljaju dragocen primer lokalnog znanja i izvorni dokument o sećanju i iskustvu jedne pripadnice lokalne zajednice, hronikalan pregled lokalne socijalne istorije i etnografska kontekstualizacija, zajedno sa antropološkim komentarima kojima je autorka nameravala samo da „uokviri“ pomenute memoare, mogu se smatrati barem podjednako dragocenim za upoznavanje ovih sela kao i sama autobiografija na koju je stavljen akcenat u naslovu. Istanjanje važnosti datog memoarskog spisa, kao privatne literalne zaostavštine njegove autorke, očigledno je posledica velike moralne i intelektualne odgovornosti (i zahvalnosti) autorke *Autobiografije u kontekstu* na ukazanom poverenju, što ona i sama pominje u knjizi. Ipak, vrednost ove vrsta narativa jeste neosporna, jer pored pogleda „iznutra“, on pruža i dragocen izvor za razumevanje socio-kulturnih i političko-ekonomskih okolnosti, odnosa i vrednosti u periodu uoči, za vreme i posle Drugog svetskog rata u Orahovcu i Boki Kotorskoj. G. Gorunović zbog te njihove vrednosti memoare karakteriše i kao „autobiografiju o drugima“.

Ivana Gačanović

Усамљеност и преиспитивање антрополошке визије

Džon T. Kasiopo i Vilijam Patrik,
Usamljenost: ljudska priroda i potreba za društvenom povezanošću, Clio, Beograd, 2014.

Предмет ове научно добро фундиране и узбудљиве књиге је усамљеност као неуспех у успостављању друштвене повезаности људи. Књига је настала као резултат вишедеценијског свестраног истраживања узрока, природе, облика, манифестација и психофизичких последица усамљености. Она представља заједнички подухват двојице коаутора, психолога-истраживача Џона Т. Касиопа, професора Универзитета у Чикагу и директора Центра за когнитивну и социјалну неуронауку, и Вилијама Патрика, публицисте и уредника научне едиције Харвард јуниверсити преса.

Осећање усамљености је веома непријатно субјективно осећање. Оно је у толикој мери неподношљиво и страшно, да је *остракизам*, од античких времена до данас, остао као најстрашнија казна за људско биће које је нужно упућено на друштвену заједницу. Један од највећих људских страхова је страх од усамљености, који може да прерасте у паралишући ужас услед потпуне беспомоћности пред опасношћу.

Усамљеност, осећање социјалне изопштености, искључености, данас је један од великих не само индивидуалних, него и друштвених проблема нашег времена, о чему речито говоре подаци савремених истраживања. Тако, рецимо, у САД једна петина становништва се осећа усамљено, а то значи да се неких шездесет милиона људи осећа толико изоловано да то може да постане за њих извор велике несреће!